

**ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋՆԹԱՅ.
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԼԻՆԻԿԱՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳԵՐԱԶԱՆՅՈՒԹՅԱՆ
ԽԹԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ
(ԵՄՇ իրավաբանական կլինիկայի օրինակով)**

ՋՈՀՐԱԿ ԱՊՐԵՍՅԱՆ¹, ՆՈՒՆԵ ՋՈՄԱՐԴՅԱՆ², ԼԻԱ ԹԵՎՈՍՅԱՆ³
Եվրասիա միջազգային համալսարան

Սույն հոդվածում քննարկվում է իրավաբանական կրթության դասավանդման առկա վիճակը՝ ընդգծելով տեսական ուսուցման և գործնական հմտությունների զարգացման միջև առկա բացը: Մինչ համալսարանները հակված են գերազնահատելու տեսական գիտելիքները, վերջին կրթական բարեփոխումները, ինչպիսին է Բոլոնիայի գործընթացը, երբեմն խաթարում են ապագա իրավաբանների մասնագիտական զարգացման համար անհրաժեշտ հիմնարար իրավական տեսությունների ու

* **Ջոհրակ Ապրեսյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի և իրավաբանական կլինիկայի դասախոս, ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ

Зоррак Апресян – кандидат юридических наук, преподаватель юридического факультета и юридической клиники Международного университета Евразия, член Палаты адвокатов РА

Zohrak Apresyan – Candidate of Legal Sciences, Lecturer of the Law Department and Legal Clinic at the Eurasia International University, Member of the Chamber of Advocates of the RA

Էլ. փոստ՝ zohrak.apresyan@eiu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6486-3083>

** **Նունե Ջոմարդյան** – Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի վարիչի տեղակալ, իրավաբանական կլինիկայի տնօրեն, դասախոս

Нуне Джомардян – заместитель заведующего кафедрой права, директор юридической клиники и преподаватель Международного университета Евразия

Nune Jomardyan – Deputy Head of the Law Department, Director of the Law Clinic and Lecturer at the Eurasia International University

Էլ. փոստ՝ nune.jomardyan@eiu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8619-5645>

*** **Լիա Թևոսյան** – Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի և ԵՄՇ իրավաբանական կլինիկայի դասախոս, ԵՊՀ գիտական քաղաքականության վարչության առաջատար մասնագետ

Лия Тевосян – преподаватель юридического факультета и юридической клиники Международного университета Евразия, ведущий специалист управления научной политики ЕГУ

Lia Tevosyan – Lecturer of the Law Department and Legal Clinic at the Eurasia International University, Leading Specialist of the Science Policy Department of YSU

Էլ. փոստ՝ lia.tevosyan@eiu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8117-8358>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 17.07.2025

Գրախոսվել է՝ 09.01.2026

Հաստատվել է՝ 13.01.2026

© The Author(s) 2026

արժեքների ընկալումը: Ուսումնասիրության արդիականությունը պայմանավորված է իրավաբանական կրթությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության, սոցիալական արդարության խթանման և խտրականության վերացման պահանջներին համապատասխանեցնելու հրատապ անհրաժեշտությամբ: Ուսումնասիրության նպատակն է առաջարկել բարեփոխումների մոդել, որը կվերացնի տեսության և պրակտիկայի միջև առկա անջրպետը՝ ինտեգրելով իրավաբանական կլինիկաները ուսումնական ծրագրի մեջ: Հոդվածի հեղինակները պնդում են, որ իրավաբանական կլինիկաները ծառայում են որպես կրթական արդյունավետ գործիք, որը թույլ է տալիս ուսանողներին ներգրավվել իրական գործերի մեջ, քննադատաբար գնահատել իրավական համակարգը և զարգացնել իրավաբանին անհրաժեշտ կարողությունները: Ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ կլինիկաները ոչ միայն բարելավում են ուսանողների գործնական կարողությունները, այլև նպաստում են իրավաբանական աշխատանքի էթիկական և սոցիալական տեսանկյունների ավելի խորը ըմբռնմանը: Սույն աշխատանքը կխթանի իրավաբանական կլինիկաների որպես փորձառական կրթության մոդելի վերաբերյալ քննարկումները:

Բանալի բառեր – *իրավաբանական կլինիկա, գիտելիք, գործնական հմտություններ, կարողություններ, խորհրդատվություն, պաշտպանություն, մարդու իրավունքներ*

Ներածություն

Արդար և ժողովրդավարական հասարակության ստեղծման պահանջներից է այնպիսի իրավաբանական համայնքի առկայությունը, որը կկարողանա կյանքի կոչել մարդու իրավունքների պաշտպանության, սոցիալական արդարության և մարդասիրական հասարակության կայացման արժեքները: Այս գործառնությամբ հնարավոր է իրականացնել միայն տեսական գիտելիքներով զինված, գործնական հմտություններին արհեստավարժ տիրապետող և սահմանադրական արժեքներն ու սկզբունքները կյանքի կոչելու կարողություններին տիրապետող իրավաբանների շնորհիվ, որի լուծման հարցում մեծ է իրավաբաններ պատրաստող բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների դերակատարությունը:

Մակայն, թե՛ երկար տարիներ համալսարաններում դասավանդվող տեսական խորը գիտելիքների վրա հիմնված ուսուցումը, թե՛ վերջին շրջանում Բոլոնիայի գործընթացով նախատեսված վերջնարդյունքահեն իրավաբանական կրթությունը չկարողացան ապահովել նման մասնագետների պատրաստումը: Դրա արդյունքում իրավաբանական կրթության կառուցվածքը համարվեց հատվածավորված (սեգմենտացված), թեև իրական աշխարհի իրավաբանական պրակտիկան չի գործում տեսությունից մեկուսացված:

Սույն հոդվածում ընդգծվում է կլինիկական իրավաբանական կրթության կարևոր դերը՝ տեսական իրավաբանական կրթության և իրավունքի գործնական կիրառման միջև եղած բացը լրացնելու գործում: Հիմնավորվում է այն մտեցումը, որ իրավաբանական կլինիկաները տրամադրում են գործնական

փորձ՝ խթանելով սահմանադրական արժեքների, մարդու իրավունքների և սոցիալական արդարության ավելի խորը և միասնական ըմբռնումը:

Հողվածը Եվրասիա միջազգային համալսարանի կլինիկայի օրինակով ներկայացնում է նաև կլինիկական կրթության առկա հնարավորությունները և ներկայացնում է առաջարկություններ՝ բարելավելու կրթական բաղադրիչի արդյունավետությունը՝ ուղղված ուսանողների կարողությունների զարգացմանը իրավունքների պաշտպանության ոլորտում:

Նպատակների իրագործման համար կիրառվել են համակարգակառուցվածքային, կառուցողական քննադատության և փաստաթղթերի ուսումնասիրության մեթոդները:

Բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում դասավանդվող և գործնականում կիրառվող իրավունքի միջև բացը

Բոլոնիայի գործընթացին միանալուց հետո Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգի զարգացումն ընթանում է վերջնարդյունքահեն կրթության ապահովման ճանապարհով, որը վերջին տարիներին առավելապես հիմնված է որակավորումների արժանահավատության վրա: Այդ որակավորումները պետք է լինեն արդիական և համապատասխանեն հաստատված չափանիշներին՝ ապահովելով կոնկրետ մասնագիտական ոլորտում ակնկալվող անհրաժեշտ գիտելիքների, հմտությունների և կարողունակությունների ձևավորումը:

Այդուհանդերձ, ըստ մի շարք մասնագետների՝ այս գործընթացն ունի նաև որոշակի թերություններ: Հետազոտողների մի մասը նշում է, որ «Բոլոնիայի օրակարգը զբաղվածությունն ու արդյունավետությունը վեր է դասում քննադատական մտածողությունից և քաղաքացիական պատասխանատվությունից»¹: Իրավաբանական կրթության մեջ դա հաճախ հանգեցնում է տեխնիկական ուսուցման՝ ի վնաս նորմատիվիստական կամ գործնական ուսումնառության: Կրթական գործընթացը հիմնվում է ոչ թե ուսումնառողների մեջ «իրավական համակարգի կառուցվածքի վերաբերյալ հիմնարար գիտելիքների և մասնագիտության հիմնասյուները կազմող հասկացությունների, իրավունքի ճյուղերի և ինստիտուտների խորը իմացության»², այլ ավելի շուտ իրավունքի ոլորտի սովորական տեխնիկական մասնագետներ պատրաստելու գաղափարի վրա: Իրավաբան մասնագետների պատրաստման գործընթացը

¹ Tomusk, V. (2006). The Bologna Process and the Enlightenment Project: A Bird's Eye View from the Bottom of the Slope. *European Education*, 38(4), p. 13–27, DOI:10.2753/EUE1056-4934400201 (վերջին մուտք՝ 02.07.2025); Garben, S. (2012). The Bologna Process: From a European Law Perspective. *European Law Journal*, 18(3), p. 382–403, DOI: 10.1111/j.1468-0386.2009.00503.x (վերջին մուտք՝ 03.07.2025).

² García De Enterría, Luis Díez-Picazo, Aurelio Menéndez, Francisco Laporta, Enrique Gimbernat, Francesc de Carreras, Tomás-Ramón Fernández, Santiago Muñoz Machado, and Manuel Atienza (2009). Saquemos los estudios de derecho del proceso de Bolonia. *El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho*, №. 6 (Junio), p. 5, <http://www.lapaginadefinitiva.com/aboix/?cat=8> (վերջին մուտք՝ 03.07.2025).

«տրանսֆորմացվում է իրավաբանների պատրաստման «շուկայական-ցիվիլիստական», ձեռնարկատիրական մոդելի»³: Անդրեա Գասկոն Կուենկայի կարծիքով՝ Բոլոնիայի գործընթացը ապագա շրջանավարտներին դիտարկում է որպես զուտ իրավաբաններ, որոնց խնդիրն է «կատարել իրենց մասնագիտական գործառնությունները՝ չքնադատելով համակարգը կամ ստատուս քվոն և առանց ակտիվ դերակատարման հիմնական իրավունքների պաշտպանության գործում»⁴: Վերջինս կարծում է, որ տվյալ գործընթացն իրականացվում է «կրթության և գիտելիքի արժեքի՝ որպես անհատի զարգացման ընդհանուր և կառուցվածքային բարիքների հաշվին, որի հետևանքով երկրորդ պլան են մղվում իրավաբանի ձևավորման համար կարևոր նշանակություն ունեցող առարկաներ, այդ թվում՝ իրավունքի փիլիսոփայությունը, տեսությունը, իրավական էթիկան և այլն»⁵:

Համաձայնելով ընդհանուր քննադատություններին՝ մենք գտնում ենք, որ Բոլոնիայի գործընթացն ունի նաև առավելություններ, քանի որ կրթական ծրագրերի վերջնարդյունքները ներառում են ընդհանրական և մասնագիտական հմտությունների և կարողունակությունների ձևավորում: Խնդիրն այստեղ այն է, որ այդ պահանջները հիմնականում իրականացվում են միայն լսարանում՝ դասավանդման ընթացքում: Ուսանողների կողմից վերլուծվող իրավիճակային խնդիրները դասախոսը հարմարեցնում է ուսումնասիրվող թեմայի պահանջներին, ինչի արդյունքում ուսումնառողների հմտությունների ձևավորումը մնում է թերի և կրում է հատվածական բնույթ:

Բացի այդ, կարևոր է հաշվի առնել մեկ այլ հանգամանք ևս: Իրավաբանական կրթությունը երկար ժամանակ, ի տարբերություն բժշկական և բնագիտական մասնագիտությունների, դասավանդվել է համալսարանների պատերի ներսում՝ հետապնդելով բացառապես տեսական գիտելիքների փոխանցման նպատակ: Իրավաբանական կրթության մեջ տեսության և պրակտիկայի միջև առկա այս անհամապատասխանությունը քննարկվել և փաստագրվել է մի շարք մասնագետների կողմից⁶: Ըստ այդ քննադատական մոտեցումների՝ ա-

³ Бондарь, Н. С. (2023). Конституционализм — базовое начало юридического образования // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. № 6, с. 21, DOI: 10.55959/MSU0130-0113-11-64-6-1 (վերջին մուտք՝ 01.07.2025).

⁴ Andrés Gascón Cuenca (2022). El currículo del grado en derecho, los valores fundamentales del ordenamiento jurídico y la educación jurídica clínica: una reformulación de prospectiva. *Revista de educación y derecho*. Número 25 Abril 2022 - Septiembre, p. 9, DOI: 10.1344/REYD2022.25.35970 (վերջին մուտք՝ 03.07.2025).

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Ст'ю, օրինակ, Stuckey, Roy (2007). Best Practices for Legal Education / by Roy Stuckey and Others; Поляков, М. Б. (2010). История возникновения юридических клиник и клинического юридического образования // *Российский юридический журнал*. № 2, էջ 66–68, <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-vozniknoveniya-yuridicheskikh-klinik-i-klinicheskogo-yuridicheskogo-obrazovaniya/viewer> (վերջին մուտք՝ 01.07.2025):

պագա իրավաբանները հաճախ ավարտում են ուսումնական հաստատությունը խորը տեսական գիտելիքներով, բայց ոչ համարժեք գործնական հմտություններով՝ ունենալով սահմանափակ պատկերացումներ մասնագիտական էթիկայի, պատասխանատվության, սոցիալական և մարդկային տեսանկյունների վերաբերյալ:

Այս անջրպետը հաճախ ավելի է խորանում, երբ ներպետական իրավունքի համակարգի առաջատար ճյուղը հանդիսացող սահմանադրական իրավունքը դասավանդվում է մեկուսացված՝ որպես առանձին առարկա՝ կտրված իրավական այլ ոլորտներից:

Մակայն, այստեղ պետք է հաշվի առնել, որ իրավունքի տվյալ ճյուղի նորմատիվային հիմքը կազմող, բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող Սահմանադրությունը պարզապես վերացական սկզբունքների ամբողջություն չէ: Այն կենդանի փաստաթուղթ է, որը կանխորոշում է իրավունքի բոլոր ճյուղերի նորմերի մեկնաբանությունն ու կիրառումը: Արժեքները, ինչպիսիք են՝ մարդու արժանապատվությունը, սոցիալական արդարությունը, խտրականության բացառումը և բազմակարծությունը, չպետք է սահմանափակվեն սահմանադրական իրավունքի դասընթացով, այլ պետք է ինտեգրվեն քաղաքացիական, քրեական, վարչական և իրավունքի այլ ճյուղերի ուսումնասիրության մեջ: Առանց այս ինտեգրման իրավաբանական կրթությունը վտանգում է ստեղծել մասնատված գիտելիք, որը չի կարող բավարարել ամբողջական իրավական համակարգի իրագործումը:

Կլինիկական իրավաբանական կրթությունը որպես փոխակերպող հայեցակարգ

Ներկայիս կրթական համակարգում վեր հանված բացերն ու սահմանափակումները կարող են հաղթահարվել կլինիկական իրավական կրթության միջոցով՝ մի կողմից սերմանելով սահմանադրական արժեքներ, իսկ մյուս կողմից՝ առերեսելով ուսանողներին իրական կյանքի խնդիրների հետ: Ի տարբերություն տեսական դասընթացների, կլինիկականներն ուսանողներին ներգրավում են իրական իրավական խնդիրների մեջ՝ պահանջելով նրանց կողմնորոշվել ոչ միայն օրենքների և նախադեպային որոշումների, այլև ինստիտուցիոնալ ընթացակարգերի, հաճախորդների անհատական կարիքների և էթիկական խնդիրների մեջ⁷:

Իրավաբանական կլինիկաների հիմնական խնդիրներից մեկն է դառնում սահմանադրական սկզբունքների ամուր ըմբռնումը՝ ապահովելով հիմնարար իրավունքների պաշտպանությունը և ժողովրդավարական կառավարումը: Դա էլ իր հերթին ազդում է կրթական ոլորտի ինչպես հանրային-իրավական, այնպես էլ անձնական տեսանկյունների վրա: Իրավաբանական կրթության

⁷ St' u Giddings, Jeff (2013). *Promoting Justice Through Clinical Legal Education*. Justice Press.

այս «երկրնդհանուր արժեքային սկզբունքներն իրենց ֆորմալ-իրավական արտահայտությունն են գտնում սահմանադրական կարգի հիմունքների (հանրային իրավական բաղադրիչի) և անձի սահմանադրական կարգավիճակի (սուբյեկտիվ-անձնական բաղադրիչի) ինստիտուտների մեջ»⁸: Այս բաղադրիչների օգնությամբ էլ ուսանողները ծանոթանում են իրական գործերի հետ, որոնք ներառում են սահմանադրության մեկնաբանումը, դատական պրակտիկայի վերահսկողությունը և հիմնարար իրավունքների ապահովումը: Նման դեպքերի հետ աշխատելը ուսանողներին թույլ է տալիս յուրացնել այնպիսի հայեցակարգեր, ինչպիսիք են իրավունքի գերակայությունը, իշխանությունների բաժանումը և պատշաճ ընթացակարգերը՝ խթանելով սահմանադրական շրջանակների ավելի խորը ընկալումը: Ստեղծվում են բարենպաստ պայմաններ սահմանադրական արժեքները գործնականում վերլուծելու համար: Արժեքային սկզբունքների նման ամբողջությունը հնարավորություն է տալիս հաղթահարելու իրավաբանական կրթության հատվածային (ֆրագմենտար) մոդելը և գեներացնելու տեսական ու գործնական կողմերի միասնական ինտեգրացիոն կրթական համակարգ:

Հիմնվելով վերը շարադրվածի վրա՝ կարող ենք նշել, որ կլինիկական իրավաբանական կրթությունը արդի իրավաբանական կրթության բովանդակային ու մեթոդաբանական հիմնախնդիրների լուծմանն ուղղված արդյունավետ միջոց է: Այն կատարում է և՛ ակադեմիական, և՛ քաղաքացիական առաքելություն, նպաստում է «ուսանողների մասնագիտական ինքնության զարգացմանը՝ ներառյալ էթիկական պատասխանատվությունը, հաճախորդակենտրոն խնդիրների լուծմանը»⁹, օգնում հաղթահարել կրթական սահմանափակումները՝ առաջարկելով համալիր և միջառարկայական մոտեցում: Այդ իսկ տեսակետից կլինիկականների գործունեությունը պետք է համարվի ոչ թե հավելյալ գործընթաց, այլ դիտարկվի որպես ուսումնական պլանների մեջ ներառված հիմնական կրթական բաղադրիչ:

Կլինիկաների ինտեգրումը ուսումնական պլաններում կարող է իրականացվել տարբեր եղանակներով՝ կախված նրանից, թե ինչ նպատակ է հետապնդում տվյալ կրթական ծրագիրը: Մոդելները բազմաթիվ են: Դրանցից առավել քննարկվողներն են հետևյալ չորսը.

1. Տեղեկատվական գործառույթ իրականացնող կլինիկա (Street Law), որի նպատակն է իրավական գիտելիքներ չունեցող անձանց, մասնավորապես դպրոցականներին և կարիքավոր թիրախային խմբերին փոխանցել իրենց խնդիրներին առնչվող գործնական իրավական գիտելիքներ՝ օգտագործելով համագործակցային մեթոդներ:

⁸ **Бондарь, Н. С.** (2023). Конституционализм - базовое начало юридического образования // *Вестник Московского университета. Серия 11. Право*. № 6, с. 20, DOI: 10.55959/MSU0130-0113-11-64-6-1 (վերջին մուտք՝ 01.07.2025).

⁹ **Hamilton, N., Bilionis, L.** (2022). Law Student Professional Development and Formation, p. 7, <https://doi.org/10.1017/9781108776325> (վերջին մուտք՝ 01.07.2025).

2. Իրավաբանական խորհրդատվություն տրամադրող կլինիկա, որի հիմնական նպատակն է խորհրդատվությունների տրամադրումն ու հարցազրույցների կազմակերպումը:

3. Հետազոտական իրավաբանական կլինիկա, որն ունի քիչ տարածվածություն, բայց ավելի արժեքավոր է, քանի որ այստեղ ուսանողները ՀԿ-ների, հանրային շահերի խմբերի կամ պետական մարմինների անունից զբաղվում են իրավական հետազոտություններով, քաղաքականության վերլուծությամբ կամ օրենսդրության մշակմամբ: Այս կլինիկաները հաճախ չեն ներառում հաճախորդների հետ անմիջական շփում, այլ կենտրոնանում են համակարգային փոփոխությունների և իրավական բարեփոխումների վրա:

4. Համայնքային ծառայություններ տրամադրող կլինիկա, որը կենտրոնանում է խոցելի խմբերին արտադատական իրավական աջակցություն ցուցաբերելու վրա՝ տվյալ համայնքի ներգրավվածության, կրթության, լիազորությունների հզորացման և պաշտպանության միջոցով: Ի տարբերություն հաճախորդակենտրոն մոդելների, այն առաջնահերթություն է տալիս կոլեկտիվին և հաճախ միջառարկայական է¹⁰:

Անկախ այն հանգամանքից, թե կլինիկական կրթության որ մոդելն է նախընտրում իրավաբանական կրթություն տրամադրող հաստատությունը, այն նոր հնարավորություններ է ստեղծում ինչպես ուսանողների, այնպես էլ դասախոսների համար, նպաստում համապատասխան ուսումնական հաստատության սոցիալական պատասխանատվության բարձրացմանը:

Եվրասիա միջազգային համալսարանի Իրավաբանական կլինիկայի առանձնահատկությունները

Եվրասիա միջազգային համալսարանի իրավաբանական կլինիկան (այսուհետև՝ նաև Կլինիկա) ձևավորվել է 2011 թ. որպես հիբրիդ մոդել՝ ներառելով խորհրդատվություն տրամադրող և տեղեկատվական գործառույթ իրականացնող կլինիկաների տարրեր: Համաձայն Կլինիկայի կանոնադրության՝ վերջինիս գործունեության հիմնական նպատակներն են՝

- նպաստել Իրավաբանական կլինիկայի ուսանողների գործնական հմտությունների զարգացմանը,
- տրամադրել անվճար իրավաբանական խորհրդատվություն սոցիալապես անապահով անձանց,
- ապահովել իրավական գիտելիքների տարածումը քննարկումների, հանդիպումների, շնորհանդեսների և այլ միջոցառումների միջոցով:

Առաջին նպատակի իրագործման համար ուսուցումը կլինիկայում բաժանվում է տեսական և գործնական մասերի:

¹⁰ St' u Bloch, F. S. (2011). The global clinical movement: Educating lawyers for social justice. Oxford University Press. St' u և u Giddings, Jeff (2013). Promoting Justice Through Clinical Legal Education. Justice Press:

Տեսական մասը ներառում է դասընթացներ, որոնք բաց են ամբիոնի բոլոր ուսանողների համար և առնչվում են հետևյալ թեմաներին՝

- հարցազրույց հաճախորդի հետ.
- գործի վերլուծություն.
- հաճախորդի խորհրդատվություն.
- իրավաբանական տեխնիկայի հիմունքներ.
- մասնագիտական էթիկա.
- գործնական հմտություններ (ըստ անհրաժեշտության):

Գործնական մասը ներառում է իրավախորհրդատվության տրամադրում: Հարցազրույցներ և խորհրդատվություն կազմակերպելու համար ուսանողները բաժանվում են 2-3 անձից կազմված խմբերի: Յուրաքանչյուր խումբ հետագոտում է կոնկրետ գործը, նախապատրաստում խորհրդատվության նյութերը, քննարկում դրանք Կլինիկայի դասախոսի հետ և պատրաստում վերջնական պատասխանը: Յուրաքանչյուր դեպքի համար կազմվում է առանձին գործ:

Կլինիկայում պարբերաբար կազմակերպվում են գործնական քննարկումներ, խորհրդակցություններ՝ աշխատանքները քննարկելու և պլանավորելու համար: Անհրաժեշտության դեպքում իրականացվում են այցելություններ դատարան և այլ պետական մարմիններ ու հաստատություններ: Բացի այդ, Կլինիկայի համագործակցությունը մի շարք պետական կառույցների և փաստաբանական գրասենյակների հետ հնարավորություն է տալիս ուսանողներին իրականացնելու հավելյալ պրակտիկա նշված կառույցներում:

Ուսանողները վարում են օրագիր կատարված աշխատանքների վերաբերյալ և ներկայացնում ամսական հաշվետվություն, կիսամյակի վերջում անցնում են թեստավորում և աշխատանքի գնահատում: Ավարտական հավաստագիր է տրվում այն ուսանողներին, որոնց աշխատանքը գնահատվել է դրական:

Ուսուցման գործընթացի կազմակերպման առումով Իրավաբանական կլինիկան մինչև 2023 թվականը ներառված չէր ուսումնական պլանում որպես առանձին դասընթաց, այլ արտադրական և նախաավարտական պրակտիկայի իրականացման ձև էր և ուսանողների մասնակցության համար առանձին կրեդիտներ չէր նախատեսում: Կլինիկայի աշխատանքներին կարող էին մասնակցել երրորդ, չորրորդ կուրսերում կամ մագիստրատուրայում սովորող ուսանողները: Ընդ որում, տեսական մասի պարապմունքները բաց էին իրավագիտության ամբիոնի բոլոր ուսանողների համար, իսկ գործնական խորհրդատվական աշխատանքներին մասնակցում էին միայն մրցույթով ընտրված ուսանողները՝ ներկայացրած դիմումի և հարցազրույցի արդյունքների հիման վրա, որն անցկացվում էր Կլինիկայի տնօրենի, փաստաբանի, համակարգողի և դասախոսի կողմից:

Վերափմաստավորելով Կլինիկայի դերի կարևորությունը՝ ԵՄՀ իրավագիտության ամբիոնը կլինիկական կրթության մոդելը ներառեց 2024-2025 թթ. ուսումնական տարվա պլանի մեջ որպես ընտրովի առարկա 3-4-րդ կուրսերի և

մագիստրատուրայի ուսանողների համար՝ տրամադրելով 3 կրեդիտ յուրաքանչյուր կիսամյակում կատարած աշխատանքների համար: Բարեփոխման արդյունքում Կլինիկայի խորհրդատվական աշխատանքներին մասնակցելու և Կլինիկայի դասախոսների հետ սերտորեն աշխատելու հնարավորություն ստացան բոլոր ուսանողները: Հետագա բարելավումների համար առաջարկվում է կլինիկական դասավանդման մոդելի տարրեր ներառել ուսումնական ծրագրի բոլոր առարկաներում:

Կլինիկայի երկրորդ նպատակի իրագործումը ապահովում է Համալսարանի սոցիալական պատասխանատվությունը հասարակության առջև և իրավունքների պաշտպանության հնարավորություն է ստեղծում այն անձանց համար, որոնք չեն կարող օգտվել վճարովի իրավաբանական ծառայություններից:

Կլինիկական չունի հատուկ մասնագիտացվածություն և խորհրդատվություն է տրամադրում քրեական, քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային և սոցիալական ապահովության իրավունքի բնագավառներում: Բայցևայնպես, Կլինիկայի գործերը կարող ենք ընդգրկել երկու խոշոր խմբի մեջ՝ խորհրդատվություններ՝ ուղղված խախտված իրավունքների վերականգնմանը, որոնց մեջ առանձնանում են հակաիրավական տարբեր արարքներից տուժած անձանց տրված խորհրդատվությունները, ալիմենտային գործերը, կենսաթոշակային ու սոցիալական ապահովության հարցերը, սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը և խորհրդատվությունները՝ ուղղված տնտեսական ակտիվության խթանմանը, ի մասնավորի՝ այն գործերը, որոնք վերաբերում են անհատ ձեռներեցների, տարբեր իրավաբանական անձանց պետական գրանցմանը, ապրանքային նշանի գրանցմանն ու դրանց հետ կապված վեճերի լուծմանը:

Տրամադրելով խորհրդատվություն՝ ուսանողները սովորում են համակարգված մոտենալ հաճախորդի, մասնագիտական պատասխանատվության և դատարան դիմելու մատչելիության խնդիրներին, գործել իրավաբանական էթիկայի կանոններին համապատասխան՝ խստիվ պահպանելով գաղտնիությունը և հաճախորդի շահերը:

Ուսանողների կողմից կատարվող աշխատանքներն իրականացվում են դասախոսների անմիջական վերահսկողությամբ և մենթորությամբ: Դրա առավելությունն այն է, որ Կլինիկայում աշխատող դասախոսները միաժամանակ գործող փաստաբաններ են և օգնում են ուսանողներին ոչ միայն խորհրդատվություն տրամադրելու, այլև հայցադիմումներ կազմելու ու դատարան ներկայացնելու հարցերում:

Կլինիկական կրթությունն օգնում է նաև դասախոսներին հաղթահարելու դասավանդման մեջ տեսության և պրակտիկայի միջև եղած բացը, նպաստում է դասավանդման նոր մոդուլների մշակմանը: Որպես օրինակ կարող ենք նշել 2024-2025 թթ. ուսումնական պլանում ներդրված «Իրավական վերլուծություն

և փաստարկում», «Իրավաբանական էթիկա և պատասխանատվություն» պարտադիր առարկաները:

Կլինիկայի նշված նպատակի արդյունավետության համար առաջարկվում է ակտիվացնել դասախոս – ուսանող հետազոտական աշխատանքները ուղղված հաճախորդների կամ համայնքների կողմից բարձրաձայնված իրական իրավական խնդիրների լուծմանը: Բարելավման մեկ այլ կարևոր ուղղություն կարող է դիտարկվել միջառարկայական խորհրդատվությունների կազմակերպումը համալսարանի կառավարման ամբիոնի հետ, ինչը կնպաստի ձեռնարկատիրությամբ զբաղվել ցանկացող անձանց համալիր խորհրդատվության տրամադրմանը:

Կլինիկայի երրորդ նպատակի ապահովման միջոցառումները կրում են տեղեկատվական բնույթ և կոչված են բարձրացնելու սոցիալական առանձին խմբերի, դպրոցականների, փախստականների իրազեկվածությունն իրենց հուզող խնդիրների վերաբերյալ: Գիտելիքների տարածումն իրականացվում է ինչպես քննարկումների, հանդիպումների, շնորհանդեսների, այնպես էլ փորձաքարական և ներգործական միջոցառումների միջոցով: Վերջիններիս շարքում են քրեական, քաղաքացիական և ընտանեկան գործերով դատախաղերը, դերախաղերը, տարբեր իրավիճակների մոդելավորումները: Բոլոր միջոցառումները կազմակերպվում են ինչպես համալսարանում, այնպես էլ համալսարանից դուրս: Այս գործընթացի առավելությունն այն է, որ ուսանողները, իրազեկելով այլ անձանց, միևնույն ժամանակ խորացնում են սեփական գիտելիքները, սովորում են պարզեցնել իրավական հասկացությունները և դրանք մատչելի դարձնել լայն լսարանին:

Իրազեկման աշխատանքների հետագա ընդլայնման նպատակով առաջարկվում է խորացնել համագործակցությունը հասարակական միավորումների, հատկապես «ՍՕՍ-Մանկական գյուղեր» հայկական բարեգործական հիմնադրամի հետ՝ նպաստելու համապատասխան շահառուների իրազեկության բարձրացմանը:

Ամփոփելով Եվրասիա միջազգային համալսարանի կլինիկայի առանձնահատկությունների քննարկումը՝ նշենք, որ, ըստ ԵՄՀ կարիերայի զարգացման և գործատուների հետ կապի կենտրոնի ներկայացրած տվյալների, կլինիկական կրթությանը մասնակցած շրջանավարտների 70%-ը աշխատում է տարբեր փաստաբանական գրասենյակներում, ինչը վկայում է կլինիկական կրթության արդյունավետության մասին: Ըստ շրջանավարտներից մեկի՝ Կլինիկան դարձավ այն հենակետը, որտեղ ձեռք բերված փորձը հնարավորություն տվեց հաջողությամբ անցնելու աշխատանքի փաստաբանական գրասենյակում և միաժամանակ սովորելու փաստաբանական ակադեմիայում: Շրջանավարտների մի մասի կարծիքով էլ կլինիկական կրթությունը հնարավորություն է տալիս ուսումնառության ընթացքում ձեռք բերելու նաև հմտություններ, որոնք երիտասարդ մասնագետներին բուհն ավարտելուց անմիջապես հետո աշխատաշուկայում դարձնում են մրցունակ:

Եզրակացություն

Հիմնվելով վերոշարադրյալի վրա՝ կարող ենք փաստել, որ իրավաբանական կրթության գործող մոդելը չի բավարարում այնպիսի ուսանողների պատրաստմանը, որոնք ունակ կլինեն լուծելու իրական իրավական խնդիրներ: Նշված թերությունների վերացման արդյունավետ միջոց են իրավաբանական կլինիկաները, որոնք.

- ուսանողների համար հնարավորություններ են ստեղծում իրավական գիտելիքները կիրառելու իրական կյանքի իրավիճակներում՝ այդպիսով ամրապնդելով իրենց գործնական կարողությունները,

- խրախուսում են իրավական համակարգի գործունեության վերաբերյալ քննադատական մտածողությունը՝ ուսանողներին զինելով կառուցվածքային խնդիրները վեր հանելու և դրանց դեմ պայքարելու կարողություններով,

- ինտեգրվելով իրավագիտության մասնագիտական կրթական ծրագրերի մեջ՝ ապագա իրավաբանների պատրաստումը իրավունքի սոցիալական գործառույթի (մարդու իրավունքների պաշտպանության, արդարադատության խթանման) հետ համապատասխանեցման մեթոդ են:

Այս արդյունքները ամբողջության մեջ կլուծեն մեր կողմից նշված խնդիրը՝ լրացնելով իրավաբանական կրթության մեջ տեսական ուսուցման և իրավունքի գործնական կիրառման միջև եղած բացը:

ЗОГРАК АПРЕСЯН, НУНЕ ДЖОМАРДЯН, ЛИЯ ТЕВОСЯН – Прогресс в юридическом образовании: роль юридических клиник в продвижении конституционных ценностей, прав человека и профессионального мастерства (на примере юридической клиники МГУ). – В данной статье рассматривается современное состояние юридического образования, и подчеркивается разрыв между теоретическим обучением и развитием практических навыков. В то время как университеты склонны переоценивать значение теоретических знаний, недавние образовательные реформы, такие как Болонский процесс, иногда подрывают понимание фундаментальных правовых теорий и ценностей, необходимых для профессионального развития будущих юристов. Актуальность исследования заключается в острой необходимости согласования юридического образования с требованиями защиты прав человека, содействия социальной справедливости и ликвидации дискриминации. Цель исследования — предложить модель реформы, которая позволила бы преодолеть разрыв между теорией и практикой путем интеграции юридических клиник в учебную программу. Авторы статьи утверждают, что юридические клиники служат эффективным образовательным инструментом, позволяющим студентам участвовать в реальных делах, критически оценивать правовую систему и развивать компетенции, необходимые юристу. Результаты исследования показывают, что юридические клиники не только улучшают практические навыки студентов, но и способствуют более глубокому пониманию этических и социальных аспектов юридической работы. Исследование вносит вклад в обсуждение юридических клиник как модели практического образования, а также рассматривается как стратегия совершенствования подготовки юристов, приводящая ее в соответствие с потребностями современного общества.

Ключевые слова: юридическая клиника, знания, практические навыки, умения, консультация, защита, права человека.

ZOHRAC APRESYAN, NUNE JOMARDYAN, LIA TEVOSYAN – *Advances in Legal Education: The Role of Law Clinics in Promoting Constitutional Values, Human Rights, and Professional Excellence (Using the EIU Law Clinic as an Example)*. – This article discusses the current state of legal education, highlighting the gap between theoretical instruction and the development of practical skills. While universities tend to overemphasize theoretical knowledge, recent educational reforms - such as the Bologna Process - sometimes undermine the understanding of fundamental legal theories and values essential for the professional development of future lawyers.

The relevance of this study lies in the urgent need to align legal education with the demands of human rights protection, the promotion of social justice, and the elimination of discrimination. The aim of the study is to propose a reform model that bridges the gap between theory and practice by integrating legal clinics into the curriculum.

The authors argue that legal clinics serve as effective educational tools, allowing students to engage with real cases, critically assess the legal system, and develop the skills necessary for legal practice. The findings of the study show that clinics not only enhance students' practical abilities but also foster a deeper understanding of the ethical and social dimensions of legal work.

This study contributes to the discourse on legal clinics as a model of experiential education and is also considered a strategy for improving the training of legal professionals to better meet the needs of contemporary society.

Key words: *legal clinic, knowledge, practical skills, abilities, consultation, protection, human rights.*

References

- Бондарь, Н. С. (2023). Конституционализм - базовое начало юридического образования // *Вестник Московского университета. Серия 11. Право*. № 6, с. 4-28, DOI: 10.55959/MSU0130-0113-11-64-6-1 (01.07.2025).
- Поляков, М. Б. (2010). История возникновения юридических клиник и клинического юридического образования // *Российский юридический журнал*. № 2, с. 66–68, <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-vozniknoveniya-yuridicheskikh-klinik-i-klinicheskogo-yuridicheskogo-obrazovaniya/viewer> (01.07.2025).
- Andrés Gascón Cuenca (2022). El currículo del grado en derecho, los valores fundamentales del ordenamiento jurídico y la educación jurídica clínica: una reformulación de prospectiva. *Revista de educación y derecho*. Número 25 Abril 2022-Septiembre, DOI: 10.1344/REYD2022.25.35970 (03.07.2025).
- Bloch, F. S. (2011). *The global clinical movement: Educating lawyers for social justice*. Oxford University Press.
- Garben, S. (2012). The Bologna Process: From a European Law Perspective. *European Law Journal*, 18(3), էջ 382–403, DOI: 10.1111/j.1468-0386.2009.00503.x (03.07.2025).
- García De Enterría, Luis Díez-Picazo, Aurelio Menéndez, Francisco Laporta, Enrique Gimbernat, Francesc de Carreras, Tomás-Ramón Fernández, Santiago Muñoz Machado, and Manuel Atienza (2009). Saquemos los estudios de derecho del proceso de Bolonia. *El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho*, №. 6 (Junio), էջ 4-5, <http://www.lapaginadefinitiva.com/aboix/?cat=8> (03.07.2025).
- Giddings, Jeff (2013). *Promoting Justice Through Clinical Legal Education*. Justice Press.
- Hamilton, N., Bilonis, L. (2022). Law Student Professional Development and Formation. <https://doi.org/10.1017/9781108776325> (01.07.2025).
- Stuckey, Roy (2007). *Best Practices for Legal Education* / by Roy Stuckey and Others.
- Tomusk, V. (2006). The Bologna Process and the Enlightenment Project: A Bird's Eye View from the Bottom of the Slope. *European Education*, 38(4), էջ 13–27, DOI: 10.2753/EUE1056-4934400201 (02.07.2025).